

Quay in hun eerste manifest op wens van de bezetter de begrippen 'Oranje' en 'onafhankelijkheid' niet hadden opgenomen waaraan de leiders van de zes grote democratische partijen¹ hadden willen vasthouden. Het Driemanschap, onderling verdeeld (Linthorst Homan had van hen drieën de grootste bereidheid getoond om aan de Duitsers concessies te doen), had allerlei initiatieven genomen die een aanpassing waren aan Duitse wensen (een aanpassing die vooral ook in het onder hoofdredactie van de katholieke jongere G. Ruygers verschijnende weekblad *De Unie* was gepredikt), maar dat had niet verhinderd dat de Unie in '40 en '41 door honderdduizenden was gezien als een welkom tegenwicht tegen Musserts NSB en Arnold Meyers Nationaal Front; na haar opheffing in december '41 waren van vroegere leden belangrijke illegale impulsen uitgegaan – zo was Ruygers een van de redacteuren geworden van het illegale blad *Je Maintiendrai* dat de denkbeelden van de Unie was blijven verkondigen.

Eindhoven, Linthorst Homan en de Quay waren in '42 door de Duitsers gegijzeld en Eindhoven en de Quay hadden behoord tot de groep van zeventien vooraanstaanden die in '42 en '43 in het gijzelaarskamp te St. Michielsgestel het program hadden opgesteld voor een nieuwe beweging, de Nederlandse Volksbeweging, die 'de antithese' diende te doorbreken.² Van diegenen die wij tot dusver in dit deel noemden, hadden naast de Quay en Eindhoven ook Schermerhorn, ds. Banning, Brugmans, Lieftinck, Logemann en Wijffels tot de 'Heren Zeventien' behoord en wij willen hier nu de naam aan toevoegen van prof. dr. H. Kraemer, de Leidse hoogleraar in de geschiedenis en fenomenologie van de godsdienst, van wie, voordat hij gegijzeld werd, een sterke impuls was uitgegaan om de Nederlandse Hervormde Kerk weer een centrale plaats te geven in de samenleving.

Wij hebben over die nieuwe, aan de Hervormde Kerk toegedachte functie al eerder geschreven en willen hier herhalen dat Kraemer en anderen, onder wie Banning en de secretaris van de hervormde Synode, Gravemeyer, van het begin van de bezetting af op een door de hervormde kerk te leiden 'herkerstening' van Nederland hadden aangedrongen. Daartoe moesten de kerkelijke gemeenten krachtiger opgebouwd worden en moest de kerk als geheel zich een nieuwe bestuursstructuur geven:

¹ De RKSP, de ARP, de CHU, de Liberale Staatspartij, de Vrijzinnig-Democratische Bond en de SDAP. ² Wat wij over de Nederlandse Volksbeweging schrijven, is hoofdzakelijk gebaseerd op de in '78 gepubliceerde studie van J. Th. M. Bank: *Opkomst en ondergang van de Nederlandse Volksbeweging (NVB)*.